

О. О. Подобний, доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики,
Міжнародного гуманітарного університету

Т. Г. Єрусланова, аспірант кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики,
Міжнародного гуманітарного університету

СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ НОРМ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧАСНИКАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗІ СТОРОНИ ОБВИНУВАЧЕННЯ

У статті наголошено на тій обставині, що морально-етичні засади завжди відігравали ключову роль у забезпеченні ефективного функціонування правоохоронної системи. Її діяльність традиційно ґрунтувалася на сформованих у працівників підвищених уявленнях про професійний обов'язок, прагнення до соціальної справедливості та інших цінностей.

Тому як актуальне наукове завдання визначено окреслення значення та сутності морально-етичних норм у сучасних умовах здійснення кримінально-процесуальної діяльності учасниками досудового розслідування зі сторони обвинувачення.

Однією із найбільш актуальних на сьогодні з точки зору теоретичного опрацювання і праксеологічного розв'язання визначена проблема морально-етичного обґрунтування негласного розслідування. У цьому зв'язку наголошено, що з точки зору формальної логіки, якщо негласні слідчі (розшукові) дії передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України, їх слід вважати такими, що мають етичну природу, оскільки сам закон є формою вираження суспільної моралі.

Зроблено висновок про те, що сутність морально-етичних норм у кримінально-процесуальній діяльності сторони обвинувачення полягає в тому, що вони слугують внутрішнім регулятором поведінки слідчого, детектива, прокурора, працівника оперативного підрозділу, забезпечуючи дотримання не лише формально-правових вимог, а й принципів гуманності, справедливості та поваги до прав людини. Ключовими аспектами цієї сутності є: 1) поєднання законності та моральності, коли законне процесуальне рішення чи дія також відповідають загальнолюдським моральним нормам (навіть якщо щось дозволено законом, його застосування не повинно принижувати гідність людини або суперечити етичним стандартам); 2) повага до особистості, коли правоохоронці зобов'язані дотримуватися морального ставлення до підозрюваного, потерпілого, свідка, уникати приниження, тиску, маніпуляцій чи зловживання владними повноваженнями; 3) справедливість, моральна чесність та неупередженість розслідування; 4) етичне ставлення до процесуальних засобів, які повинні бути не лише допустимими з погляду закону, а й морально виправданими; 5) моральна відповідальність за наслідки процесуальних рішень.

Ключові слова: кримінально-процесуальна діяльність, морально-етичні засади, учасники досудового розслідування, сторона обвинувачення.

Podobnyi O. O., Yeruslanova T. H. The essence and importance of moral and ethical norms in the criminal procedural activities of pre-trial investigation participants on the side of the prosecution

The article emphasizes that moral and ethical principles have always played a key role in ensuring the effective functioning of the law enforcement system. Its activities have traditionally been based on an enhanced sense of professional duty, commitment to social justice, and other values cultivated among its personnel.

Therefore, the article identifies as a relevant scientific task the definition of the significance and essence of moral and ethical norms under current conditions of criminal procedural activities carried out by pre-trial investigation participants on the side of the prosecution.

One of the most pressing issues, both theoretically and praxeologically, is the moral and ethical justification of covert investigations. It is argued that, from the standpoint of formal logic, since covert investigative (search) actions are provided for in the Criminal Procedure Code of Ukraine, they should be regarded as having an ethical nature, as the law itself is a form of expression of societal morality.

It is concluded that the essence of moral and ethical norms in the criminal procedural activities of the prosecution lies in their role as an internal regulator of the behavior of investigators, detectives, prosecutors, and operational officers. These norms ensure compliance not only with formal legal requirements but also with the principles of humanity, justice, and respect for human rights. The key aspects of this essence are: 1) the unity of legality and morality, when lawful procedural decisions or actions also conform to universal moral norms (even if permitted by law, their application must not humiliate human dignity or contradict ethical standards); 2) respect for the individual, requiring law enforcement officials to uphold moral treatment of suspects, victims, and witnesses, avoiding humiliation, coercion, manipulation, or abuse of authority; 3) justice, moral honesty, and impartiality of investigations; 4) ethical application of procedural means, which must be not only legally admissible but also morally justified; 5) moral responsibility for the consequences of procedural decisions.

Key words: criminal procedural activity, moral and ethical principles, participants of pre-trial investigation, prosecution.

Постановка проблеми. Морально-етичні норми завжди відігравали ключову роль у забезпеченні ефективного функціонування правоохоронної системи. Її діяльність традиційно ґрунтувалася на сформованих у працівників підвищених уявленнях про професійний обов'язок, прагненні до соціальної справедливості та інших цінностей. На сьогодні особливої значущості набули морально-етичні вимоги, які стосуються організації та здійснення кримінального провадження, передусім в межах досудового розслідування, з боку сторони обвинувачення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У цьому контексті професійна етика може розглядатися як прикладний розділ етичної науки, орієнтований на практичні аспекти моральної поведінки. В останні роки спостерігається активний розвиток етичних концепцій, що досліджують моральні особливості поведінки людей залежно від специфіки їхньої професійної діяльності. Однією з таких концепцій є юридична етика – галузь, що вивчає дію моральних норм і принципів у межах професії юриста. Особливу увагу в її рамках приділено аналізу етичних аспектів діяльності сторони обвинувачення під час досудового розслідування у кримінальному процесі. Основи цієї професійної етики формуються як узагальнення загальноприйнятих моральних норм поведінки, що спираються на загальнолюдські цінності та ключові принципи професійної відповідальності. Ці засади конкретизуються у професійних етичних кодексах, нормах поведінки, дисциплінарних регламентах і покладають моральне зобов'язання на кожного фахівця дотримуватися їх у роботі. Правоохоронна етика, зокрема, має риси, притаманні військовій сфері, водночас вирізняється особливостями, що проявляються в специфіці кримінально-процесуальної діяльності, включно з негласними формами участі сторони обвинувачення у досудовому розслідуванні.

Саме тому ця проблематика постійно привертає увагу вчених. Серед останніх вітчизняних дисертаційних досліджень морально-етичних проблем кримінально-процесуальної діяльності передусім необхідно підкреслити здобутки О. В. Мельник (Моральні засади провадження у досудових стадіях кримінального процесу України, 2006 р.) [1], Л. М. Гуртісвої (Етичні основи діяльності слідчого, 2008 р.) [2], В. В. Вапнярчука (Теоретичні основи кримінального процесуального доказування, 2018) [3], О. О. Варченко (Забезпечення поваги до людської гідності в кримінальному провадженні, 2021) [4] та Д. Л. Аббасової (Правове забезпечення та реалізація етичних норм у кримінальному процесі України, 2023 р.) [5].

Водночас, кримінально-процесуальна діяльність учасників досудового розслідування зі сторони обвинувачення має свою суттєву специфіку, а її кримінально-процесуальні засади досі залишалися поза полем зору монографічних наукових досліджень.

Мета роботи. Виходячи із зазначеного, завданням статті є окреслення сутності та значення морально-етичних норм у сучасних умовах здійснення кримінально-процесуальної діяльності учасниками досудового розслідування зі сторони обвинувачення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальні особливості здійснення відповідної діяльності визначаються чинними законами та підзаконними нормативними актами [зокрема, див.: 6-14]. Водночас наявних правових приписів, що регулюють поведінку представників сторони обвинувачення на стадії досудового розслідування, виявляється недостатньо. Це зумовлено тим, що правові норми мають обмежений соціальний вплив, оскільки не охоплюють усього різноманіття життєвих ситуацій, пов'язаних з унікальністю особистісної поведінки. До того ж швидкі зміни у суспільному житті зумовлюють постійне оновлення потреб і форм їхнього прояву. У зв'язку з цим, поряд із юридичними нормами, важливу роль у сфері досудового провадження відіграють моральні засади, які, на відміну від правових, є більш гнучкими та універсальними у виконанні соціальних функцій. У межах професійних спільнот вони нерідко набувають сили своєрідних «неписаних правил», що впливають на поведінку не менш ефективно, ніж формалізовані норми.

Характер кримінально-процесуальної діяльності вимагає від правоохоронців поєднання тактичної гнучкості з безкомпромісною принциповістю у виборі ефективних засобів впливу. Проте така специфіка інколи зумовлює викривлене сприйняття окремих аспектів професійної діяльності, що може стати підґрунтям для формування професійних деформацій. Наприклад, деякі слідчі (детективи) та прокурори під час реалізації своїх повноважень свідомо відмовляються від використання окремих механізмів, передбачених для проведення негласних слідчих (розшукових) дій, мотивуючи це їхньою нібито сумнівною етичною виправданістю. На практиці ж і досі не сформовано належного морально-етичного підґрунтя для здійснення негласного розслідування як цілісної системи ефективних і водночас унікальних заходів боротьби зі злочинністю, що ґрунтується на законодавчо визначених, таємних методах, включно із залученням громадян до співробітництва на умовах конфіденційності.

Ще складнішою є ситуація з етичним обґрунтуванням використання результатів негласної діяльності у випадках, коли до співпраці залучаються особи з кримінального середовища. У таких випадках морально-ціннісні орієнтири можуть вступати в конфлікт із завданнями кримінального провадження, створюючи внутрішню дилему для слідчих і прокурорів між ідеалами справедливості та необхідністю співпраці з потенційно неблагонадійними особами.

Чинне законодавство частково розв'язує зазначену колізію, надаючи представникам сторони обвинувачення право застосовувати конфіденційне співробітництво або реалізовувати спеціальні завдання з викриття діяльності організованих груп та злочинних організацій [див.: 7, ст.ст. 272, 275].

У сучасних умовах особливої актуальності набуває необхідність формування організаційних, методичних та змістових засад етичного виховання у сфері кримінально-процесуальної діяльності. Розв'язання цього завдання передбачає пошук ефективних механізмів інтеграції морально-етичних принципів з практичними аспектами здійснення негласного досудового розслідування представниками сторони обвинувачення. Одним із важливих напрямів цієї роботи є проведення етичного аналізу окремих слідчих (розшукових) дій, передусім негласних, з урахуванням специфіки типових слідчих ситуацій, що найчастіше виникають на практиці.

Варто погодитися з думкою багатьох провідних науковців, які займаються дослідженням професійної етики та підкреслюють необхідність подальшого вдосконалення службових етикетів і професійних етичних кодексів [2]. Такі документи можна розглядати як своєрідну форму нормативного регулювання, що має ознаки завуальованих юридичних актів. Утім, чинні норми професійної етики [8-14] не завжди охоплюють актуальні й проблемні аспекти морально-етичної поведінки, залишаючи без належної уваги низку важливих питань, що виникають у практичній діяльності фахівців.

Проблематика моральності у контексті кримінально-процесуальної діяльності часто сприймається як не зовсім зручна або навіть другорядна. Це пов'язано з тим, що раніше сформульовані етичні норми та вимоги нерідко відкидалися не через їх змістове наповнення, а здебільшого через недосконалу форму подачі. Вилучення окремих етичних орієнтирів із професійного середовища представників сторони обвинувачення негативно вплинуло на якість здійснення кримінально-процесуальної діяльності, знизило її ефективність. Ця тенденція ускладнювалась накопиченням помилок у прийнятті рішень, що вимагали не лише фахової підготовки, а й високого рівня етичної відповідальності. У результаті спостерігається поступове зниження рівня професійної моральності, яка впродовж останніх років залишається стабільно невисокою. Послаблення морально-етичних основ спричинило негативні зміни в самій кримінально-процесуальній системі як в цілісному механізмі.

Аналіз сучасних нормативно-правових актів та спеціальної літератури [8-14] дає підстави для формулювання кількох важливих висновків:

по-перше, підзаконні нормативні документи, які регулюють кримінально-процесуальну діяльність, не забезпечують повного й вичерпного переліку вимог до професійної поведінки представників сторони обвинувачення;

по-друге, службова діяльність таких осіб нерідко передбачає взаємодію з людьми, які мають сумнівну моральну репутацію, що може негативно впливати на особисті ціннісні орієнтири та спричиняти професійну деформацію;

по-третє, специфіка методів, що застосовуються під час негласних слідчих (розшукових) дій, породжує етичний конфлікт між благородною метою – протидією злочинності – та засобами її досягнення, які передбачають прихованість, відсутність прозорості, втручання в особисте життя, що є суперечливими з морально-етичної точки зору.

Навряд чи можна заперечити наведені положення. Водночас слід визнати, що питання етичної складової негласного розслідування у межах кримінального провадження залишається надзвичайно актуальним і викликає чимало дискусій, що зумовлено цілим рядом об'єктивних чинників.

На нормативному рівні законодавець визначив основні засади здійснення негласних слідчих (розшукових) дій. Зокрема, передбачено, що такі дії є окремим видом слідчих заходів, відомості про проведення яких – як щодо самого факту, так і щодо методів – не підлягають розголошенню. Їх дозволено застосовувати лише у виняткових випадках, коли встановлення обставин кримінального правопорушення або особи правопорушника неможливе звичайними (гласними) способами, тобто коли традиційні засоби розслідування виявилися вичерпаними. Використання таких методів допускається виключно з метою протидії злочинності, і лише уповноваженими органами та посадовими особами, у межах їхньої компетенції [див. 7: ч.ч. 1 ст. 246].

Таким чином, з точки зору формальної логіки, якщо негласні слідчі (розшукові) дії передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України, їх слід вважати такими, що мають етичну природу, оскільки сам закон є формою вираження суспільної моралі.

І право, і моральність покликані відображати базові інтереси та цінності громадянського суспільства. Нормативне регулювання не може функціонувати окремо від моральних принципів – таких як гуманізм, справедливість, совість, гідність, добро, свобода й відповідальність. Протиправна поведінка суперечить не лише вимогам закону, а й порушує моральні засади суспільного співжиття, оскільки завдає шкоди його членам. Якщо кримінальне правопорушення не розкривається і не розслідується, порушення зазнає не тільки норма кримінального права, а й норма суспільної моралі. У такому разі суспільні очікування справедливості залишаються незадоволеними, що призводить до ослаблення моральної свідомості як на колективному, так і на індивідуальному рівнях.

Успішне й своєчасне виконання представниками сторони обвинувачення у кримінальному провадженні завдань із запобігання, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, насамперед тяжких злочинів, сприяє утвердженню моральних засад у суспільстві. Особливої уваги заслуговує ефективність негласного розслідування, яке, завдяки своїй змістовій специфіці та унікальним можливостям, дозволяє результативно вирішувати завдання з виявлення злочинів та розшуку осіб, які переховуються від слідства.

Застосування таких заходів дає змогу на ранніх етапах кримінального процесу, без відома осіб, які перевіряються, здійснювати спостереження, контролювати їхню поведінку, збирати та документувати інформацію, яка має суттєве значення для запобігання правопорушенням або встановлення обставин вчиненого злочину. Саме завдяки використанню негласних слідчих (розшукових) дій розкривається більшість тяжких і особливо тяжких злочинів.

Моральна цінність негласного розслідування полягає в його гуманістичній меті – забезпеченні безпеки, справедливості та правопорядку. Отже, ці засоби не лише сприяють досягненню правових результатів, а й слугують інструментом утвердження моральних норм у суспільному житті.

Розглядаючи етичні виміри кримінально-процесуальної діяльності представників сторони обвинувачення під час досудового розслідування, слід враховувати, що їхня професійна поведінка відображає застосування загальноприйнятих моральних норм у специфічному контексті протидії злочинності, зокрема при здійсненні негласних слідчих (розшукових) дій. У межах такої діяльності не має бути жодної моральної норми, визнаної суспільством, яка би ігнорувалася або свідомо порушувалася.

Слушною є позиція вчених, які зазначають, що під час ухвалення професійних рішень, що потребують морального обґрунтування, працівники правоохоронних органів орієнтуються на два види моральних норм:

1) норми-ідеали, що становлять основу класичної етики й охоплюють загальновизнані принципи моральної поведінки – як у професійній, так і в повсякденній сфері. Ці норми є етичними орієнтирами, до яких прагне суспільство і які слугують взірцем морального вибору в звичайних життєвих обставинах;

2) норми-міри – це моральні орієнтири, співвіднесені з конкретною ситуацією, умовами й обмеженнями, у яких правоохоронець змушений діяти. Такі норми встановлюють мінімальний морально допустимий рівень поведінки, нижче якого дії вважаються однозначно аморальними, незалежно від мотивації чи службової доцільності. Оцінювання моральної припустимості таких рішень базується на низці критеріїв, зокрема: а) заподіяння мінімальної шкоди; б) досягнення максимально можливих позитивних етичних результатів; в) дотримання суспільного інтересу; г) відповідність принципу «розумної достатності» у виборі засобів і методів впливу [див.: 15, с. 40].

Етичні норми та категорії відіграють важливу роль у здійсненні кримінально-процесуальної діяльності учасниками досудового розслідування зі сторони обвинувачення. Їх значення проявляється у кількох ключових аспектах.

По-перше, мораль виконує в суспільстві функцію охорони. Вона формує громадське ставлення, засноване на неприйнятті та осудженні протиправної поведінки, сприяє створенню атмосфери нетерпимості до антисоціальних вчинків. Завдяки цьому працівники правоохоронних органів отримують змогу залучати до протидії злочинності не лише офіційні державні інституції, але й окремих громадян – як відкрито, так і в межах конфіденційного співробітництва, а також представників громадських, приватних і комерційних організацій.

По-друге, мораль має виховний вплив. Дотримання етичних принципів у процесі досудового розслідування дозволяє представникам сторони обвинувачення не лише ефективніше виконувати службові обов'язки, а й справляти позитивний вплив на осіб, яких використовують у конфіденційному співробітництві або у виконанні спеціальних завдань, спрямованих на викриття злочинної діяльності організованих груп чи злочинних організацій, тих, від кого, судячи з їхньої поведінки, можна очікувати вчинення протиправних діянь.

По-третє, моральні уявлення, що домінують у суспільстві, мають прямий вплив на формування етичної свідомості самих працівників правоохоронної сфери. Етичні орієнтири суспільства своєрідно відображаються в практичній діяльності учасників кримінального провадження. Вони слугують базою для прийняття професійних рішень, оцінки намірів і вчинків осіб, залучених до кримінального процесу, а також визначають стиль взаємодії у службових та комунікативних ситуаціях, особливо в межах здійснюваних слідчих (розшукових) дій.

Слід визнати, що твердження про повну відповідність кримінально-процесуальної діяльності ідеалам сучасної суспільної моралі було б надто спрощеним і навіть поверхневим. У загальноприйнятій моралі неприйнятними вважаються певні способи досягнення цілей, зокрема застосування насильства, введення в оману, маніпуляції. Проте реальна практика діяльності учасників кримінального провадження зі сторони обвинувачення часто вимагає застосування дій, які не завжди відповідають цим моральним уявленням.

Так у межах проведення слідчих (розшукових) дій слідчі, прокурори чи оперативні працівники можуть вдаватися до заходів, що мають ознаки примусу або навіть фізичного впливу – наприклад, під час затримання особи, здійснення обшуку тощо. Окрім того, у ході оперативно-тактичних комбінацій може застосовуватися дезінформація (наприклад, використання легенд). У деяких ситуаціях працівник правоохоронного органу змушений сам змінювати зовнішні прояви своєї ідентичності чи моральної позиції (наприклад, у межах проведення негласних слідчих (розшукових) дій), або ж спонукати до цього іншу особу, зокрема учасника конфіденційного співробітництва.

Варто наголосити, що основні принципи кримінально-процесуальної діяльності, в т.ч. і негласного розслідування, категорично відкидають езuitський вислів «мета виправдовує засоби». Важливо враховувати

діалектичний характер правоохоронної діяльності, яка розгортається в умовах боротьби та протистояння між учасниками досудового розслідування зі сторони обвинувачення і особами, що готують або вчинюють кримінальні правопорушення. Кримінально-процесуальна діяльність має бути не лише результативною, а й етично обґрунтованою.

Слідчі, детективи, прокурори та працівники оперативних підрозділів змушені застосовувати методи, які у конкретних ситуаціях слід розглядати як менше зло порівняно з негативними наслідками злочинної діяльності. Ці прийоми часто мають наступальний, іноді «агресивний» характер. У ході протиборства з правопорушниками учасники досудового розслідування зі сторони обвинувачення використовують різні тактичні засоби криміналістики, зокрема протидію супротивній стороні, застосування запобіжних заходів, цілеспрямоване введення в оману, а також фактор несподіванки.

Слід виходити з того, що одне з базових положень етичної теорії полягає в тому, що не існує апіорно «позитивних» чи «негативних» засобів дії – існують лише засоби, які застосовуються вимушено, залежно від обставин. У цьому контексті учасники досудового розслідування зі сторони обвинувачення повинні керуватися підходом, за яким мета не виправдовує, а лише визначає допустимі межі застосування тих чи інших засобів.

Водночас жодна ситуація не може слугувати підставою для виправдання жорстокого або принизливого ставлення до людини. Усі дії мають відповідати вимогам гуманності та закону. Особливу увагу слід приділяти суворому дотриманню міжнародних стандартів, зокрема положень, закріплених у Конвенції проти катувань та інших видів жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання [16].

Розгляд питань значення морально-етичних норм при здійсненні кримінально-процесуальної діяльності учасниками досудового розслідування зі сторони обвинувачення дозволяє зробити ряд **висновків**.

Під час вибору засобів для досягнення мети важливо орієнтуватися на низку ключових критеріїв.

По-перше, обраний засіб має бути об'єктивно необхідним для виконання поставленого завдання. Якщо, наприклад, необхідну інформацію можна легко отримати під час допиту обізнаної особи, немає сенсу вдаватися до складних або негласних слідчих (розшукових) дій. Застосування надмірно складних методів у простих ситуаціях є недоцільним як з практичного, так і з етичного погляду.

По-друге, ефективність засобу має відповідати рівню завдання. Якщо застосування конкретного методу не дозволяє повністю досягнути мети, його використання призводить до нераціональних витрат ресурсів і часу. Більше того, застосування засобів, які не відповідають складності ситуації, може бути морально необґрунтованим, особливо коли йдеться про втручання у сферу прав і свобод громадян. Чим потужніші засоби, тим вищий рівень їхньої потенційної етичної загрози.

По-третє, засіб не повинен спотворювати морального змісту поставленої мети. В першу чергу це стосується негласного розслідування, яке повинне застосовуватися винятково для розкриття особливо тяжких, ретельно прихованих злочинів, а не як універсальний інструмент для будь-якого випадку.

Загальний етичний принцип у виборі засобів полягає в тому, що морально допустимим вважається лише той засіб, який одночасно є необхідним і достатнім для досягнення суспільно значущої та морально виправданої мети, не спотворюючи її сутності.

Етичний аналіз не зводиться лише до технічної ефективності обраного засобу. Насамперед важливим є моральний вимір дій. Правоохоронець має свободу вибору, але водночас несе особисту відповідальність за наслідки своїх рішень з етичної точки зору. Його діяльність повинна бути спрямована на досягнення суспільно корисних, гуманістичних результатів.

Етичні підходи в межах кримінального процесу не допускають двозначного морального вибору. Рішення можуть бути виправдані лише тоді, коли вони ґрунтуються на засадах професійної етики – етичної праксеології, яка поєднує в собі поняття ефективної правоохоронної роботи та морально допустимої поведінки. Лише такий підхід дає змогу слідчим, детективам, прокурорам та оперативним працівникам діяти результативно, не порушуючи етичних меж. Етичний контроль поширюється не лише на кінцеву мету, а й на засоби, що використовуються для її досягнення. Вони мають становити єдність із завданнями кримінального провадження (ст. 2 КПК України).

Із моральної точки зору, сам факт здійснення негласного розслідування можна розглядати як певний етичний компроміс, на який суспільство змушене погодитися задля досягнення вищих цілей – безпеки, справедливості, законності. Але навіть у таких випадках необхідно суворо дотримуватися принципу відповідності засобів меті.

Побудова діяльності правоохоронців, зокрема учасників досудового розслідування зі сторони обвинувачення, на засадах високої професійної моралі є надзвичайно важливим елементом забезпечення законності. Організація системи етичного виховання повинна стати самостійним напрямом роботи у сфері вдосконалення правоохоронної діяльності та здійснення виховного впливу на всіх суб'єктів кримінального провадження.

Особливістю етики є те, що вона не може бути нав'язана примусово. Формування моральної свідомості правоохоронців – це тривалий і постійний процес, який потребує відповідного напрямку розвитку.

Ефективним інструментом у цьому є система правил професійної етичної поведінки, створених на основі узагальнення морального досвіду та оцінок, що стихійно формуються у професійній практиці. Їх можна викласти у вигляді конкретних рекомендацій, здатних слугувати орієнтирами у професійній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Мельник О.В. Моральні засади провадження у досудових стадіях кримінального процесу України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 218 с.
2. Гуртієва Л. М. Етичні основи діяльності слідчого: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2008. 209 с.
3. Вапнярчук В. В. Теоретичні основи кримінального процесуального доказування : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2018. 524 с.
4. Варченко О. О. Забезпечення поваги до людської гідності в кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філософії: 081 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2021. 296 с.
5. Аббасова Д. Л. Правове забезпечення та реалізація етичних норм у кримінальному процесі України: дис. ... доктора філософії: 081 «Право». Харків, 2023. 312 с.
6. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>; Про Прокуратуру : закон України від 14. 10. 2014 р. № 1697-VII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
8. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 05.08.2016 № 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text>
9. Про затвердження Кодексу професійної етики працівників Національного антикорупційного бюро України: Наказ директора НАБУ від 1 вересня 2016 р. № 242. URL: https://nabu.gov.ua/site/assets/files/28645/pakaz_242.pdf;
10. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: Наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text>
11. Про введення в дію Правил професійної етики працівників Державного бюро розслідувань: Наказ в.о. директора ДБР від 16.01.2021 № 30. URL: <https://dbr.gov.ua/assets/files/kodeks-etiki/doc015.PDF>
12. Про затвердження Правил етичної та доброчесної поведінки працівників Міністерства внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 09.04.2024 № 230. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0596-24#Text>
13. Про затвердження Правил професійної етики та доброчесності військовослужбовця Служби безпеки України: Наказ Центрального управління СБУ від 27.11.2023 № 474. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2150-23#Text>;
14. Про затвердження Правил професійної етики працівників Бюро економічної безпеки України: Наказ директора БЕБ від 30.06.2022 № 129. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0943-22#Text>
15. Тагієв С. Р. Деякі проблемні питання проведення негласних слідчих дій. *Вісник Верховного Суду України*. 2014. № 10. С. 40-47.
16. Про ратифікацію факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання: Закон України від 21 липня 2006 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 39. Ст. 327.